

УДК 82

ББК 83.3(о)9

**ОИД БА ЯК ТОБИШИ
МАЪНОИИ КАЛИМАИ “ТОЗӢ”
ДАР “ШОҲНОМА”-И
ФИРДАВСӢ**

Юлдошев Абдулло Курбонмаматович,
н.и.филол., дотсенти кафедраи
таърихи адабиёти тоҷики ДМТ
(Тоҷикистон, Душанбе)

**О СМЫСЛОВЫХ
ОТТЕНКАХ СЛОВА «ТОЗИ» В
«ШАХНАМЕ» ФИРДОУСИ**

Юлдошев Абдулло Курбонмаматович,
к.филол. н., доцент кафедры истории
таджикской литературы ТНУ
(Таджикистан, Душанбе)

**THE ISSUE CONCERNED WITH
SEMANTIC SHADE OF MEANINGS
OF THE WORD “TOZI” IN
“SHAHNAME” BY FIRDAWSI**

Uldoshev Abdulla Kurbonmamatovich, candidate
of philological sciences, Associate Professor of
the department of the history of Tajik literature
under the TNU (Tajikistan, Dushanbe)
E-MAIL: romish2004@inbox.ru

Калидвожаҳо: Фирдавсӣ, “Шоҳнома”, Бартольд, Хитой, тай, Яман, тозӣ, Афросиёб,
Омӯ, Омул, бон, Тибет

Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ калимаи “тозӣ” ба се маъно корбаст шудааст: чун сифтаи феълӣ аз масдари “Тохтан” ба маънои “тозанда”, чун сифат ба маънои зоти махсуси асб: ва чун этноним ба маънои “бадавӣ”, “саҳронишин”. Баъзе ҷанбаҳои этималогияи калимаи тоҷик низ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Баромади вожаи “тоҷик” аз номи қabilaи арабии “той” ва ҳамрешаи калиаи “тоҷ” будани вожаи “тоҷик” бо далелҳои қотей рад карда шудааст. Мулоҳиза дар бораи аз калимаи “да”-иши”-и хитой ба маънои “да-дур” ва “ши-гарб” гирифта шудани вожаи “тоҷик” ҳарчанд бе ҷоя ба назар намерасад, вале далелҳои беитареро тақозо мекунад. Дар мақола таъкид гардидааст, ки дар баъзе мавридҳо дар “Шоҳнома” калимаи “тозӣ” наметавонад маънои “араб”-ро дошта бошад. Дар бахшҳои ба истилоҳ асотирии “Шоҳнома” Афросиёб бо “лашқари тозиён” набард мекунад ва онҳоро шикаст медиҳад. Дар ин ҷо сухан дар бораи рӯйдодҳои пеш аз давраи Ҳахоманишиён меравад, ки дар зехни халқҳои эронӣ боқӣ мондаанд. Афросиёб подшоҳест, ки ҳаргиз бо арабҳо ба набард ворид шуда наметавонист, зеро барои арабҳо ҷангидан ӯ бояд Эроншаҳри таърихи забт мекард. Бино ба шаҳодати сарчашмаҳои арабҳо дар қаронаҳои соҳили ҷаби Фурот бодиянишинӣ мекарданд. Ҳаде зада шудааст, ки дар ин маврид сухан дар бораи тоҷиконе меравад, ки дар паҳнои шимолу ғарби Сирдарё маскун буданд. Мисоли дигар ба фаслҳои таърихии “Шоҳнома”, ба давраи подшоҳии Хусрави Анӯшервон мансуб аст. Тозие дар минтақаи Гургон ба шоҳанишоҳ аз гонатгарии туркон шикаст мекунад. Ин марди тозӣ низ араб буда наметавонад, зеро дар охири асри V ба арабҳо дар поёноби Фурот ноҳия ба ҷаронидани чорво вогузор шуда буди бас.

Ключевые слова: Фирдоуси, “Шахнаме”, В.В. Бартольд, Китай, тай, Йемен, този,
Афрасиаб, Амударья, Амул, бон, Тибет

В “Шахнаме” Фирдоуси слово “този” использовано в трех значениях. Это слово в форме “тозон” и “тозиён”, будучи причастием, употреблено в значении “бегущий”. Оно как прилагательное использовано как название особой породы лошади, известной как арабская.

Однако более всего оно использовано как имя существительное, указывающее на арабов. Такое применение слова “този” вызвано образом жизни арабских племен, которые, как известно, были кочующими. Затронуты также некоторые аспекты этимологизирования слова “точик”. Дано обоснованное возражение против увязки происхождения слова “точик” с названием арабского племени “тай” и словом “тодж” в значении “корона”. Предполагая возможное китайское происхождение слова “точик” от китайского “да-ши” в смысле “дальний западный сосед”, высказано мнение, что эта версия нуждается в дополнительном подкреплении. Исследование, по сути, посвящено тому, что в некоторых случаях в “Шахнаме” слово “този” употреблено не в смысле “араб”. В так называемой мифологической части “Шахнаме” легендарный царь Турана Афрасиаб вступает в бой с “тозиён” и наносит им поражение. Здесь речь идёт о доахеменидском пласте исторической памяти иранских народов. Афрасиаб никак не мог воевать с арабами. Для этого ему надо было завоевать исторический Ираниахр. Что касается арабов, то в источниках не отмечено кочевания арабских племен к северу от левого берега реки Евфрат. Предполагается, что в этом случае речь может идти о таджиках, населявших просторы к северо-западу от Сырдарьи. Другой пример относится к исторической части “Шахнаме” - к периоду царствования Хосрава Ануширвана. Некий “този” в районе Гургана обращается к шахиншаху с просьбой защитить земли его народа от набегов тюрков. Этот “този” также не может быть арабом, так как в конце V века нашей эры арабам было дозволено пасти скот лишь в низовьях Евфрата.

Keywords: *Firdawsi, “Shahnamee”, Bartold, China, Thai, Yemen, tozi, Afrasiyab, Amu-Darya, Amul, Tibet*

In Firdawsi’s “Shahname” the word “tozi” is used in three meanings. This word in the form “tozon” and “toziyon” being participle, is used in the meaning of “running”. It is used as an adjective in the sense of a special breed of horse, known as Arabic. However, most of all it is used as a noun referring to Arabs. This use of the word “tozi” is caused by the way of life of the Arab tribes, which, as we know, were nomadic. The article also touches on some etymologizations of the word “Tojik”. The author reasonably objects to linking the origin of the word “Tojik” with the name of the Arab tribe “Tai” and the word “toj” in the meanings of “crown”. Assuming a possible Chinese origin of the word “Tojik” from the Chinese “da-shi” in the sense of “distant western neighbor”, the author believes that this version needs additional reinforcement. The article is essentially devoted to the fact that in some cases in “Shahname” the word “tozi” is not used in the sense of “Arab”. In the so-called mythological part of “Shahname” the legendary king of Turan Afrasiyab enters the battle with the “Toziyons” and defeats them. Here we are talking about the pre-Achaemenid stratum of the historical memory of the Iranian peoples. Afrasiyab could not fight Arabs. To do this, it had to conquer the historic Iranshahr. As for the Arabs, the sources do not mark nomadic movement of Arab tribes to the north of the left bank of the Euphrates River. It is assumed that in this case we can talk about the Tajiks who inhabited the expanses to the north-east of the Syr-Darya. Another example relates to the historical part of “Shahname” during the reign of Khosrau Anushirvan. A certain “tozi” in the area of Gurgan appeals to the shahinshah with a request to protect the lands of his people from the raids of the Turks. This “tozi” could not be an Arab either, since at the end of the 5th century AD Arabs were allowed to graze cattle only in the lower reaches of the Euphrates.

Дар бобати этноними “точик” дар адабиёти илмии муътабар тахмин нагуфтаан расм нашудааст. Қавм, ки бесохибтар буд, бояд муросо кунад, ки бузургони маърифат ва сарсупурдагони илм чунин гуфтаанд? Ҳатто чунин донишманди

камназир монанди аллома Владимир Бартольд. Стереотипе, ки дар ватанҳои мо “тозик\точик” гуфта аввал арабро мегуфтанд, сипас мусулмонро шикастан саҳт душвор аст. Агар маҳол набошад. Донишмандони тоҷик хеле кӯшишҳо кардаанд, ки шикананд. Корманди пешини Институти забон ва адабиёти Академияи илмҳо Шомухаммад Ҳайдарӣ ҳама он кӯшишҳоро дар китобе гирд овардааст (15).

Аллома Бартольд аз стереотипи мазкур ба ҳар ҳол пуштибонӣ мекунад ва дар мақолае, ки барои “Энциклопедияи ислом” навишта буд, овардааст, ки “ин калима аз номи қabilaи арабии тай сохта шудааст” (469). Ин ҷо метавон бо қамоли боварӣ гуфт, ки дар баёни ин мулоҳизаи аллома қалам лағжидааст. Калимаи “тай” ҳамеша бо “то”-и ҳуҷтӣ навишта мешавад, “тозик\точик” ҳамеша бо “то”-и қарашат. Дар ин хусус мо низ ҳанӯз соли 1985 навишта будем (16,120). Мулоҳизаи дигари Бартольд, ки калимаи “точик” наметавонад аз калимаи “точ” баромада бошад, месазад мавриди пуштибонӣ қарор гирад (4, 470).

То дигар мавзӯи пайванди этноними тоҷик бо номи қabilaи тай қoим намонад, мо таъкид мекунем, ки ба ҳама ҳисобҳои дақиқтари илмӣ садди (обанбори) Маъриб дар ҷанубрӯяи Яман то соли 572 мелодӣ вайрон нашуда буд. Қabilaи тай, ки дар бодияҳои Маъриб ҳаёти тозӣ (бадавӣ) мебуд, пас аз хароб шудани садди Маъриб ба тарафи шимоли нимҷазираи Араб кӯч бастааст. Муносибати эронӣ бо арабҳо дусад-сесад сол пеш аз ин шакл гирифта буд. Дигар ба гувоҳии устод Рӯдакӣ аз қabilaи тай сифати нисбӣ дар сиғаи “тозӣ” (чунончи аз Рай-Розӣ) сохта намешавад. Далел, устод Рӯдакӣ шоири тавонои араб Абу Таммом Ҳабиб ибни Авсро Тоӣ гуфтааст на “Тозӣ”: “В-арчи Царирам ба шеърӯ Тоиву Ҳассон” (7,57).

Бино ба маълумоти бахши таърихии “Шоҳнома” ва сарчашмаҳои румӣ нахуст бархӯрди эронӣ бо арабҳо дар замони подшоҳии Шопури Ардашер (240-270) сурат гирифта буд. Узайна амири Тадмур (Палмира) ҳангоми бозгашти музаффаронаи Шопур аз набарди Рум ба лашкари ӯ ҳамла мекунад ва шикасте ҳам мерасонад (4,165; 129). Дигар, шоҳаншоҳии Сосонӣ дар симои Мунзириҳо аморати тобее (вассал) дар паҳноҳои дашти Кӯфа ҳам дошт. Мунзириҳо аз қabilaи ямани лаҳм буданд. Ҳассониҳо, ки вассали Рум буданд, низ қabilaи яманӣ буданд. Онҳо танҳо ба замони Хусрави Парвиз (591-628) хоста буданд, ки ба ҳоки Сосониён барои ғанимат ҳамла кунанд. Хулоса, қabilaи тай дар муносибатҳо бо эронӣ то асрҳои VI ҳеҷ нақше надошт, пас аз он низ инчунин. Бинобар ин гуфтан, ки калимаи тоҷик аз номи қabilaи тай метавонад хезад, ба доираи таомули илмӣ набояд гунҷад.

Метавон дар асоси садҳо байти “Шоҳнома” таъкид кард, ки “тозӣ”-и Фирдавсӣ, агар чун этноним оварда шуда бошад, маънои бадавиро дорад, яъне бодиянишин (кӯчманчӣ), бо баъзе истисноҳо, ки ин мақола ба онҳо бахшида шудааст. Бино ба шаҳодати сарчашмаҳо эҳтимол дар замони Сосониён ба забони паҳлавӣ ҳам арабҳо тозӣ мегуфтанд. Чунончи, ба саволи Хусрави Парвиз, ки ин марди ҷангнавози араб чӣ мегӯяд, солори бор ҷавоб дода буд, ки “Усруд гӯяд ба тозӣ”(3,180)...

Ба фази захматҳои Дабири Сиёкӣ ва Мирзо Шукуров метавон таъкид кард, ки этноними “тоҷик” дар нимаи якуми асри XI дар шеъри Унсурӣ ба маъние, ки имрӯз ҳам дорад, баралоина зикр шудааст:

Зи Чину Мочину якрӯя то лаби Чайхун,

Зи турку тоҷику аз туркамону гузу хазар (8,180).

Кӯшишҳои муҳаққиқон, аз ҷумла, С. Назарзода, ки ба далелҳо, на ба мулоҳизаҳо, поя мегиранд, таъкид мекунанд, ин этноним ба ҳамин маънӣ пештар низ вучуд доштааст. Чунончи дар сангнавиштаи соли 624 -и мавзеи Яковланги Афғонистон

этноними тоҷик ба таври возеҳу равшан ҳаққокӣ шудааст. Дар яке аз сиккаҳои Ҳайтолиён, ки Ҳелмут Хумбох хондааст, ҳамин этноним дар сифаи “шоҳи тоҷикон” нақш ёфтааст (9, 423).

Зиёда аз ин бино ба назари муҳаққиқони оини Бон, аз ҷумла Кузнецов Б.И., дар сарчашмаҳои тибетӣ ақидае қоим аст, ки ин оин аз кишвари Тагзиг ба Тибет расидааст (5,6). “Тагзиг”-ро маъмулан “тоҷик” хондаанд. Ин топоним ба ақидаи муҳаққиқон бори нахуст дар санадҳои тибетии асри VIII таъкид шудааст (5,21). Дар ин мулоҳиза, ки асосҳои устувори хаттӣ дорад, барои мо муҳим он аст, ки кишвари баромади оини Бонро дар ғарби Тибет чойгир кардаанд ва ин кишвар бо номи халқи мо ёд шудааст.

Он, ки роҳ аз ватанҳои таърихӣ мо то Кошғар ва аз Кошғар то Тибет роҳи серомаду рафт буд, исбот намеҳадад. Масалан, яке аз обидони буддони хитой ба мақсади зиёрати маъбадҳои буддоӣ то Ҳинд ва дар Ҳинд аз соли 629 маҳз бо ҳамин роҳ то Фарғона ва аз Фарғона то Тирмиз ва аз Тирмиз то ба Балх... рафта буд (8,6). Роҳ дар замони ислом бино ба шаҳодати адабиёти ҷуғрофӣ классикии араб аз Бағдод то қаронаи водии Фарғона шаҳри Ўзганд фарсах ба фарсах нигошта шудааст. Аз Ўзганд роҳ ба воситаи ағабаи Саритошу водии Олою ағабаи Ирқиштам то ба Кошғар мерасид. Тибет бо Уйғуристонӣ асримиёнагӣ ҳамсарҳад буд.

Гуфта гузаштем, ки дар “Шоҳнома” калимаи “тозӣ”, агар чун этноним оварда шуда бошад, голибан маъноӣ бадавиро дорад, яъне бодиянишин (кӯчманҷӣ). Аз ин реша Фирдавсӣ дар шакли “тозиён” ва “тозон” сифати феълӣ ба маъноӣ “давида” ҳам сохтааст. Чунончи:

*Бишуд тозиён то ба Халлуҳ расид,
Ба нанг аз каён сар шуда нопадид (13,9).*

Ҳамчунин калимаи “тозӣ” дар “Шоҳнома”, ба маъноӣ сифати асп ҳам омадааст, яъне аспи бедад ё аспи зоти арабӣ. Чунончи:

*Аз аспони тозӣ ба зарринситом,
Варо буд бевар, ки бурданд ном (14,58).*

Ва аммо бо камоли эҳтиёт метавон мулоҳизаҳои пешниҳод кард, ки дар камо беш панҷоҳ ҳазор байти “Шоҳнома” калимаи тозӣ ҳамчун этноним ҷое-ҷое ба маъноӣ араб наомадааст. Чунончи:

1. Хотираи таърихи халқҳои эронӣ набардҳои пайвастаи Эрону Туронро нигоҳ доштааст ва ин падида дар сифаи афсонаомез дар ҳудудномаҳо ва ниҳоят дар “Шоҳнома” инъикосе ёфтааст. Дар яке аз ҷунин набардҳо ба замони подшоҳии Нузар Виса сипаҳсолори Афросиёб чун писари худро кушта мебинад, ба ҷанги сипаҳсолори Нузар Қорани писари Кова меравад, то қасос бигирад. Мо сари тафсилоти ин печи сюжет дар нигориши Фирдавсӣ таваққуф намекунем, вале меҳоҳем ба як нукта ишора кунем. Виса пеш аз он, ки аз паҳноҳои Турон ба ҷанги Қоран равад:

*Саворони тозӣ сӯи Нимрӯз,
Гусӣ карду худ рафт гетифуруз (12, 133-134).*

Дар ин байт бешубҳа калимаи тозӣ этноним аст ва ба ҳеҷ далел наметавон гуфт, ки ба қабилаҳои араб далолат кунад. Қабилаҳои араб тақрибан то ибтидои ҳазораи якуми мелодӣ дар паҳноҳои Эроншаҳр ҳузуре ва нуфузе надошанд.

2. Дар бахши подшоҳии Кайковус, дар қиссаи “Тоҳт овардани Афросиёб бар Эронзамин” Фирдавсӣ менависад:

*Бишуд тунд Афросиёб аз миён,
Баровехт бо лашқари тозиён*

ва дар натиҷа:

*Шикаст омад аз турк бар тозиён
Зи ҷустӣ фузунӣ сар омад зиён (12, 134).*

Дар ин ду байт этноними “тозиён” ба эхтимоли қавӣ наметавонад ба қавми араб далолат кунад, зеро ба замони нимафсонавии Кайковус арабҳои аднонӣ чандон дар сахнаи таърих набуданд ва ҷои ҷанги Афросиёб ҳафтсад-ҳаштсад фарсах шимолу шарқтар аз Начду Ҳичоз буд. Он, ки ҷои ҷангро дар баъзе пажӯҳишҳо Ҳомоварон мегӯянд Ҳомоваронро то ба подшоҳии Ҳимяри Яман мебранд, ба мантиқи афсона ҳам рост намегирад. Арабҳо дар ибтидои асрҳои аввали мелодӣ то қаронаҳои рости дарёи Фурот расида буданд ва тақрибан то замони Сосониён (соли 224) маълумоте нест, ки вучуди кӯчии қabilaҳои арабро дар пахноҳои қаронаи чапи Фурот (Саводи Ироқ) собит кунад. Ҷӣ расад ба пахноҳои чапи рӯди Сир ва ё рӯди Омӯ. Дар ин печи сюжети набардҳои пайвастаи Эрону Турон эрониён шикасти дардовар мехӯранд:

*Сипоҳ андар Эрон пароканда шуд,
Зану марду кӯдак ҳама банда шуд (13, 15).*

3. Дар баҳши подшоҳии Кайхусрав дар сиёқи ороштани лашкар ба муқобили боз ҳам Афросиёб шоҳаншоҳ раво медонад, ки лашкар аз ҳисоби размандағони Руму Ҳинд ва тозиён тақвият дода шавад:

*Далерони гарданкаш аз тозиён,
Бисечидан ҷангу шери жиён (13, 94-95).*

Дар ин бобат месазад, таъкид кард, ки ҷангҳои подшоҳони эронӣ бо Афросиёб бештар мояи адабиёт (ҳамоса) ҳастанд, на таърих. Ё хотирае аз рӯйдодҳои пешин мебошанд, ки дар зехно боқӣ мондаанд ва сипас дар худойномаҳо инъикос ёфтаанд. Ва ин ҷо низ метавон мулоҳиза пешниҳод кард, ки “тозиён”-и воқеӣ, ё тахайюлии Кайхусрав низ ба қавми араб пайванди мантиқӣ надорад. Арабҳо ҳамсоияи Эрон, Рум ё Ҳинд набуданд ва ба замони нимафсонавии Кайхусрав тавони ҷангидан дар садҳо фарсах дуртар аз бодияҳои худ надоштанд. Кайониён дар ҳамосасароии эронӣ подшоҳоне мебошанд, ки то зуҳури Куруши Кабир гӯё подшоҳӣ мекарданд. Ҳамзамон бо зуҳури сулолаи Ҳахоманишӣ дар асри VII пеш аз мелод арабҳои қахтонӣ (яманӣ) дар ҷанубу шарқи нимҷазираи араб давлатҳои Сабаъ ва Маин доштанд, ки онҳо дар ҳеҷ пайванде бо Эрони бостон набуданд.

Чун ҳама ривоятҳои вобаста ба Кайониён мояи ҳамосасроӣ мебошанд на таърих, кӯшиши исбот кардани далолати воқеии калимаи “този” дар ҷанд мисоле, ки овардем, маънӣ надорад. Бо ин ҳама, эхтимоли араб набудани ин тозиён қавитар ба назар мерасад.

4. Дар баҳши подшоҳии Анӯшервон ҷое метавон ба истифодаи калимаи “този” дучор омад, ки ба эхтимоли қавӣ маънии “араб”-ро надорад.

Анӯшервон дар минтақаи Омули Мозандарон ба марди тозие вомехӯрад. Анӯшервон чун:

*“Зи ҳомун ба кӯҳе баромад баланд,
Яке тозие барнишаста саманд»-ро мебинад.*

Марди този ба шоҳаншоҳ аз ғоратгариҳои туркон шикоят мекунад, ки одатан аз роҳи Хоразм тохту тоз мекарданд. Он мард аз подшоҳ тақозо мекунад, ки чун:

*“Сипоҳ оваридӣ бад-ин ҷойгоҳ,
Бигардон бад аз мову барбанд роҳ (14, 94-95).*

Дар бораи наҷоди марди фарёдхоҳ, ки Фирдавсӣ “този”-яш гуфтааст, метавон бо боварӣ мулоҳиза пешниҳод кард, ки ин “този” ба ҳеҷ ваҷҳ араб ба маънои бадавӣ (кӯчманҷӣ) намебошад. Ба он далел, ки:

То замони Анӯшервон ва ба замони Анӯшервон арабҳо ба самти шимолу шарқ ва шимолу ғарб фаротар аз саводи Ироқ нарафта буданд ва ҳатто дар саводи Ироқ (миёндуби Байнаннаҳрайн) ҳам чандон набуданд. Он, ки дар замони оғози

подшоҳии Шопури II қабилаҳои араб чануби Эроншаҳро ғорат мекарданд ва ҳатто Тайсафунро ҳам ғорат карда буданд, дар сарчашмаҳо, аз ҷумла дар тарҷумаи “Таърихи Табарӣ”-и Абӯалии Балъамӣ инъикос ёфтааст (1, 496). Ба вучуди кӯчии қабилаҳои араб дар Байнаннаҳрайн як ишораи Табарӣ далолат мекунад. Подшоҳи вопасини аморати Кинда Ҳорис ибни Амр (бобои саромади шоирони араб Имруу-л-кайс) чун сусти ва бетадбирии шоханшоҳ Кубодро дарк менамояд, ҳеҷ коре намекунад, ки тоифаҳои дуздони араб аз Фурот нагузаранд. Дар рӯёруи амри воқеъ Кубод розӣ мешавад, ки шаш тассучро (ноҳияро) аз канораи рости дарё дар поёноби Фурот ба ихтиёри Ҳорис вогузор кунад (2, 31-32).

Сарчашмаҳо маълумотеро доир ба вучуди қабилаҳои араб дар асри VI дар андаруни Эроншаҳр ва хосса паҳноҳои шимолии ин сарзамин фаро нагирифтаанд.

Ва агар ба мулоҳизаи аллома В.В.Бартольд эътибор бидиҳем, ки “ба сифати марзи ғарбии истиқомати тоҷикон хати байни Астаробод (Гургон) ва Язд оварда мешавад” (2, 470), метавон ҳадс зад, ки дар ин ҷо «тозӣ»-и Фирдавсӣ шояд ба маънии этноними “тоҷик” омада бошад.

Шарқтар аз хати рости Астаробод дар соҳили чанубии баҳри Хазар ва Язд, ки дар маркази ҷуғрофии Ҷумҳурии Ислонии Эрон ҷойгир аст, ба ақидаи В.В. Бартольд, дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX минтақаи истиқомати қавми тоҷик доништа мешуд.

Пас дар кадом ҷой метавонем гуфт, ки дар асри VI (асри подшоҳии Анӯшервон) дар ин паҳно қавми дигар зиндагӣ мекард? Хосса қавми араб? Ва хосса он “тозӣ”-и Фирдавсӣ, ки агар кӯчманчиаш ғуем, аз қавми турк, ки низ кӯчманчӣ буд, аз Анӯшервон дод хостааст.

5. Боз ҳам ба замони подшоҳии Анӯшервон ҳоқони Чин, ки ба қавли Фирдавсӣ дар Суғд буди Анӯшервон дар Гургон, меҳоҳад ба Эрон ҳучум кунад, то:

Ҳама хоки Эрон ба Чин оварам,

Ҳама тозиёро ба дин оварам (14,232).

Дар нашри интиқодии Москва ин байт бо андаке тағйир омадааст, ки хусусияти ҷавҳарӣ надорад. Мо дар бораи кадом дин овардани тозиён чизе намеғуем, зеро ин ҳоқон ҳоқони Чин нест, ҳоқони турк аст, ки ҳар ду чандон дине ҳам надоштанд. Сухан бешубҳа дар бораи ба итоат даровардани қавме меравад, ки ҳоқон “тозиён”-аш мегӯяд. Мантиқан ҳоқон, ки дар Суғд буд ва меҳост ба Эрон лашкар кашад, наметавонист таҳдид кунад, ки гузашта аз Эрон арабҳоро ба дине оварад. Ин ҷо мантиқан сухан метавонад дар бораи қавми эронии тоҷик равад.

Ба назар мерасад, ки дар паҳноҳои Хитой таърихӣ, этноними “тоҷик” лафзи бегона набуд. Ба ҳар ҳол ин этноним ва инчунин лингвоними “тоҷикӣ” то ва дар аҳди империяи муғулии Юан (1271-1368) дар муомила буд. Ва ҷои баҳсе нест, ки ин лингвоним бори нахуст дар сарчашмаи уйғуриё во меҳӯрад, ки дар асри XI навишта шудааст, дар “Қутадғу билик” (Дониши бахтовар)-и Юсуф Хос Ҳочибӣ Балосоғунӣ (1028-1101). Ин китоби пандомез, ки эҳтимол ба илҳом аз “Шоҳнома” соли 1069 дар Қошғар таълиф ёфтааст, то ҷое, ки фонетикаи забони қадимаи уйғурӣ имконият медиҳад, дар баҳри мутақориб ҳам гуфта шудааст. Дар байти 73-юми муқаддимаи достон Юсуф Хос Ҳочиб менависад:

Арабча тэчикчэ китболар окуш,

Бизин тилмизгэ бу йумгы уқуш.

Ба тоҷикиву ҳам арабро забон,

Фаровон бувад инчунин достон.

Забони маро ин бувад судманд,

Нахустин китоби насиҳат ва панд. (14,120).

Дар ин иқтибос ҷолиби диққат пеш аз ҳама он аст, ки Юсуф Хос Ҳочиб тоҷикро баробари араб зикр кардааст. Араб нагуфтааст. Ҳамин тариқ, мо метавонем бигӯем,

ки дар пахноҳои Хитой номи забони моро “точикӣ” ҳам мегуфтанд. Ва номи халқи моро ба талаффузи худашон да-ши мегуфтанд, ки агар тарчумаи айни кунем, маъноӣ “хамсоия ё қавми дури ғарбӣ”- ро дорад. Да- дур, ши-ғарб...

Пайнавишт:

1. Балғамӣ, А. Таърихи Табарӣ. - Техрон, 2001. - Ҷ.1: 825 с.
2. Бартольд В.В. Сочинения. Том 2, часть 1. - М., 1963. - С. 449-469.
3. Ибни Қутайба. аш-Шеър ва-ш-шуаро. - Бейрут, 1964. - 900 с.
4. Кристенсен Артур. Эрон дар замони Сосониён. - Техрон, 2019. - 710 с.
5. Кузнецов Б.И. Древний Иран и Тибет. - СПб, 1998. - 138 с.
6. Назарзода С. Дуруди ваҳдату созандагӣ. Хайдарӣ Ш. Номвожаи тоҷик, 6 саҳ.
7. Рӯдакӣ. Девон. - Душанбе, 2015. - 334 с.
8. Сюань-Цзян. Записки о западных странах эпохи Великой Тан. - М.: Восточная литература, 2012. - 466 с.
9. Табарӣ. Таърих. - Ҷ.2. - Қоҳира, бидуни соли нашр. - 239 с.
10. Унсурӣ. Девон (ба тасхехи Дабири Сиёқӣ). - Техрон, 1985. - 514 с.
11. Фирдавсӣ. Шоҳнома. - Ҷ.1. - Душанбе, 1964. - 468 с.
12. Фирдавсӣ. Шоҳнома. - Ҷ.2. - Душанбе, 1987. - 319 с.
13. Фирдавсӣ. Шоҳнома. - Ҷ.5. - Душанбе, 1965. - 492 с.
14. Фирдавсӣ. Шоҳнома. - Ҷ.8. - Душанбе, 1990. - 613 с.
15. Хайдарӣ, Ш. Номвожаи тоҷик. - Перм, 2015. - 454 с.
16. Юлдошев А. Роҷеъ ба маънии “тезҳикче”. // Садои Шарқ. - 1985. - №1. 3 саҳ.

Reference Literature:

1. Balami, A. *The History of Tabari*. - Tehran, 2001. - L.1: - 825 pp.
2. Barthold VV *Essays. Volume 2, part 1*. - Moscow, 1963. - pp. 449 - 469.
3. *Ibn Qutaybah. ash-Sheer wa-sh-shuaro*. - Beirut, 1964. - 900 pp.
4. *Christensen Arthur. Iran in the Epoch of Sassanids*. - Tehran, 2019. - 710 pp.
5. *Kuznetsov BI Ancient Iran and Tibet*. - Saint-Petersburg, 1998. - 138 pp.
6. *Nazarzoda S. Song to Unity and Creativity. Haidari Sh. Tajik name*, - 6 pp.
7. *Rudaki. Divan*. - Dushanbe, 2015. - 334 pp.
8. *Xuanzang. Records on Western Countries of the Great Tan Epoch*. - M.: Oriental Literature, 2012. - 466 pp.
9. *Tabari. The History*. - V. 2. - Cairo, non-dated. - 239 pp.
10. *Firdawsi. Shahname*. - V.1. - Dushanbe, 1964. - 468 pp.
11. *Firdawsi. Shahname*. - V.2. - Dushanbe, 1987. - 319 pp.
12. *Firdawsi. Shahname*. - V.5. - Dushanbe, 1965. - 492 pp.
22. *Firdawsi. Shahname*. - V.8. - Dushanbe, 1990. - 613 pp.
23. *Haidari, Sh. Tajik Name*. - Perm, 2015. - 454 pp.
24. *Yuldoshev A. About the Meaning of "tezhikche"*. // “Sadoi Sharq” (The Voice of the Orient). - 1985. - №1. - 3 pp.